

TÜRK ŞİİRİNDE ZAMAN ALGISINA DÖNÜK BİR OKUMA DENEMESİ

*Elif ÖKSÜZ**

ÖZET

Zaman, sürekli bir akışın bölümlenerek varoluşsal alanların sınırlanması sürecidir. Varlığın sınırlarını belirleyen bu süreç, yaşamda hem fiziksel hem de tinsel anlamda etkin rol üstlenir. İnsan, zamanın her iki rolünü de yaşamsal algıları ile yenileme yetisine sahip tek varlıktır. Edebiyat da insanın yenileme yetisinin ürünüdür. Bu bağlamda edebiyat-zaman ilişkisi insana ait varlık alanlarının kurgusal dünyadaki yansımaları ile şekillenir. Edebi metinde zaman, fiziksel boyutundan ziyade tinsel görüngüsüyle dikkat çeker.

Bu incelemede Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Sıtkı Tarancı şiirleri merkezli zaman-insan bağıntısı tahlil edildi. Söz konusu sanatkarlar, zamanın fiziksel ve tinsel boyutunu edebî metinde özgün bir formda bütünlemeyi başarırlar. Onların şiirlerindeki zaman görüngüleri, edebiyat-zaman ilişkisinin boyutlarını belirleyici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, zaman, varoluş, birey, tinsel algı.

A STUDY UPON TIME CONCEPT IN TURKISH POETRY

ABSTRACT

Time is a process of limiting existential spaces by dividing a continuous flow. This process which defines the boundaries of existence has an effective role in both

*Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elif.oksuz@ hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

pysical and spiritual life. Human is the only creature that has the ability of regenerating both of two different roles of time using his own vital senses. Moreover the literature is also a product of generation ability human. At that point, the relationship of literature and time is shaped by reflection of existance shapes (which are related to human being) in the fictive world. The time in literal text attracts attention by its spiritual images more than its physical dimension.

In this study, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek and Cahit Sıtkı Tarancı poetries centered human-time relationship is examined. These poets had been successful about integrating both physical and spiritual dimensions of time with distinctive forms in literal texts. The time images their poetries are qualified for defining the dimensions of literature and time relationship.

Key Words: Poet, time, existential, individual, spiritual perception.

Zaman Algısı

Zaman, bireyin zihninde oluşturduğu, başı sonu belli olmayan soyut bir kavramdır. Bireyin ötekinden ayrılış ve öze dönüş bağlamındaki tarihselliğidir. Zamanın tanımı konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Sözlük anlamı “bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit... bir sürenin belirli bir parçası... belirlenmiş olan an” (Türkçe Sözlük 2005, 2221)dir. Bu ilk anlamın ötesine geçildiğinde ise değişik zaman algıları karşımıza çıkar. Her şeyden önce zaman, insanın psikolojisiyle ilintili olan içsel bir süreçtir. Kesintisiz deveren halindedir ve dokunduğu her şeye hayat verir. Bergson’a göre “bölünemez, hiç taksim olunamaz; mütemadiyen akıp giden ve geri dönmeyen ve kesilmeden devam eden bir sel gibidir. O, hayattır. Her neye temas etse ona büyümek, artmak çoğalmak kabiliyeti feyiz ve bereketi verir. O, hakiki zamandır ve müstakilen mevcuttur. Her şeyden evvel vardır, “concret”tir, yani sade zihnimizde mevcut mücerret bir mefhum değil, harici âlemde bizzat gayr-i mücerret olarak vardır. O, Halik’tir” (Uçman 2005, 12). Varlık onunla değer kazanır, onunla şekillenir, onunla var olur. ““Varlığı ortaya çıkaran, onu aydınlatan, belirgin yapan ve gizemini ortadan kaldıran nedir?”(..) soru(su)nun cevabı Heidegger’e göre zamandır. Var olan zamansal olandır.” (Çüçen 1997, 115) İnsan, bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

varoluş sürecinde zamana dâhil olmak ister; fakat ne tam olarak ona tutunur, ne de ondan büsbütün soyutlanır; “varlığın içinde ya da varlığın dışında bir şey olmadığı için zaman, ancak varlığın kendi hakikatidir.” (Çüçen 1997, 119) Einstein ve Leibnitz ise, zamanın kendi başına bir varlık olmadığını ileri sürerler; onlara göre mutlak doğru, niceliksel zaman kendi başına varolan fenomenlerle bağlantısı olmadan akıp giden zamandır. Newton ise, zamanın evrene bağlı ve mutlak olduğunu söylerken onun bu mutlak zaman anlayışına karşı olan Leibnitz zamanın kendi başına bir varlığı olamayacağını ifade eder. Newton’a göre zaman, sebep ve sonuç olarak birbirlerine bağlı olanların iç içe girdikleri düzendir. Mutlak zaman kavramına karşı çıkan Einstein’a göre ise zaman, eş zamanlı olaylar hakkında ortaya konan önermelerdir.

Zaman ve Şiir:

İnsanı bütün felsefi, psikolojik ve sosyolojik yönleriyle ele alan, onu anlamayı ve anlamlandırmayı hedefleyen bilim dalı edebiyattır. Edebiyat, bazen ona hükmeden bazen de “zamanın kölesi olan fani insanın kendinden daha devamlı bir şey yaratmak, başka bir deyişle “ebedileşmek” arzusundan doğ(ar).” (Uysal1958, 381) Edebiyatın bir alt şubesi olan şiir, imajlar ve imgelerle katmanlaşan anlatımıyla, öznenin zamana karşı direnişini ve sonsuzluk arzusunu anlatmasının en etkili yoludur. Bu sebeple şiirde bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak zamana; onun bireye ve bireyin zamana etkisine sıkça rastlanır.

Bu inceleme, Türk şiirini varoluşsal kaygıları ile zirveye taşıyan Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Sıtkı Tarancı’nın zamanı algılayış biçimleri ile ebedileşme isteklerinin, fark ediş ve yansıtış biçimi bakımından değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

Şairin Zamanı Fark Ediş ve Yansıtış Biçimleri:

Nesir alanında edebiyat tarihi, roman ve deneme türü bakımından Türk Edebiyatında özgün bir yere sahip olan Ahmet Hamdi Tanpınar, nicelik bakımından az da olsa nitelik yönüyle kıymetli şiirleri bulunan bir sanatçımızdır. Onun şiirleri ve nesirleri arasında konu bakımından bir yakınlık mevcuttur. Eserlerinde, özellikle zaman ve insan/nesne ilişkisi üzerinde dikkatle durur. Zamanı çeşitli boyutlarıyla hissedenden/hissettiren sanatçı Bergson felsefesinin etkisinde kalarak zamanı yekpare bir “an” olarak algılamaktadır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

*“Sanki tek bir anda gün, saat, mevsim
Yaşıyor sihri geçmiş zamanın”*

(Tanpınar “Bursa’da Zaman”, s.60)

Zamanın, olayları bir arada görme, anımsama ve sentez yapma özelliğinin vurgulandığı “Bursa’da Zaman” şiirinde, geçmiş bütün büyüyle bellekte yaşanır, hatırlanır ve tasarlama yoluyla varoluş sağlanır. Hatıralar ve hayaller, kişiyi hayata bağlayan manevi değerlerdir. Kişinin geçmiş zamana tutunması, onlar sayesinde. Bireyin belleğinde yer alan anılar, “an”ı çağrıştıran ve kişiyi o zamana dâhil eden değerlerdir. Hayaller ise bireyin bir sonraki anda varoluşunun kaynağıdır. Kişi, geleceği önce hayallerde şekillendirir, onda yaşar. İçinde bulunulan an ise, hayal ve hatıranın birleşip bireyi zaman ve mekânda var edendir:

*“Sessizliğine doymadığım
O eski saatleri, yeni
Baştan kurmayın hatıralar”*

(Tarancı “Hatıralar”, s.68)

Hatıralarla zamanı yeniden kuran birey; geçmişi bugünde tekrar tekrar yaşamak imkânını bulur. Hatıralar, saatlerin donduğu bir fotoğraf albümü niteliği taşır. Kişi, yaşanmış hayatını ancak orada bulur. Geçmişe dair her bir kare, anıların olayları güncellemesiyle anlam kazanır.

Zaman, kişinin algı mekanizmasına bağlı olarak dönüşüme uğrar. Bellek, ansızın öznenin içinde bulunduğu ölçülebilen zamandan, tasavvur edilen başka bir zamana sıçrayabilme özelliğine sahiptir. Bu aşamada birey için objektif zaman¹ değerini yitirir, sübjektif zamanın² egemenliği başlar:

*“İkiz hayaletler gibi yürüdük
Puslu aydınlıkta o bahar günü”*

(Tanpınar “Gezinti”, s.34)

Belli bir “mekân”da ve “an”da yaşananların okuyucuya sunulduğu bu mısralarda zaman, sübjektifliğiyle mevcuttur. Zamanı bireysel boyutuyla yaşayan kişiler tinsel boyutuyla derinleşen “an”a derinlik katar, “belleğinin aracısız hatırlayabileceği kısılıktan, bir ömür boyuna varan uzunluğa eriş(tir)ir” (Kahvecioğlu 2008, 148), geçmişe tutunarak onu yeniden var eder. Puslu aydınlıktaki bahar günü yürüme eylemini gerçekleştirenlerin belleğinde zaman, bütün

¹ Objektif zaman: saatle ölçülebilen zamandır. Tüm bireyler için geçerlidir.

² Sübjektif zaman: bireyin “an”ı algısıyla ilgili olan zamandır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

büyüsüyle yer alır. Artık, onlar için “içinde bulunulan an” değil, yürüme esnasındaki düşünülenler, yaşanılanlar anlam kazanmıştır.

Çağrışımlar, kişiyi “şimdi”de geçmiş zaman ve mekâna tekrar dâhil eden en etkili unsurdur. İnsan geçmişini aşsa bile sürekli onu yaşama arzusu vardır. Çünkü geçmiş, birey için olmuş bitmiş bir şey değildir; onun zamana ve mekâna aidiyetinin göstergesidir:

*“Bugün Cuma;
Büyükannemi hatırlıyorum,
Dolayısıyla çocukluğumu”*

(Tarancı “Bugün Cuma”, s.154)

Sanatçı, belleğine nakş olan bir “an”a ve mekâna dönmek suretiyle geçmiş ile şimdi arasındaki mevcudiyetinin hazzını duyar. “Bir gün” ona, “büyükannesini”, büyükannesi de “çocukluğunu” hatırlatmaktadır. “Yaşadıklarımız, düşlediklerimiz gibi unuttuklarımızın da içimizdeki toplanma merkezi (..) tinsel varoluş alanları” (Korkmaz 2008, 31) olan bellekte, “buradan” “orada”yı tüm boyutlarıyla yaşamak, orada var olmak, bireyin zamanı içselleştirerek yaratıcı bir değere dönüştürmesinin sonucudur.

Geçmiş ve şimdi arasındaki sürekli dönüş, “bellek sayesinde. Anımsanan şeylerin bellekte yaşaması şimdi ile geçmiş bir araya getirir. Şimdi, geçmiş ile geleceğin birleşimidir. Böylece zaman ve bellek bir arada kavranan bir bütüne dönüşür. Zaman nitelikseldir ve parçalara ayrılamaz. Geçmiş zihnimizde bir düşünce olmaktan çıkar, yaşanan ana, şimdiye dâhil olur.” (Kahvecioğlu 2008, 146). Bergsoncu zaman algısının özü olan parçalanamaz süreç, şiirin büyümlü kurgusunda yeni anlam katmanlarının ifadesi ile buluşur:

*“Ne içindeyim zamanın
Ne de büsbütün dışında
Yekpare geniş bir anın
Parçalanmaz akışında”*

(Tanpınar “Ne İçindeyim Zamanın”, s.7)

Bir şeye dâhil olma “iç”, onun haricinde tutulma ise “dış” kavramlarıyla açıklanır. “İçinde” ve “dışındalık” mekâna özgü olduğundan zaman, mekânla muhkemleşir ve değer kazanır. İçerisi ve dışarı söz konusu olduğunda varlık ve var olmayan gündeme gelir. Zira “içinde olmama Dasein’in³ varlıksal olarak öldüğünün ifadesidir. Çünkü bir şeyin içinde olmak varlığın önsel ontolojik yapısı gereğidir.” (Çüçen 1997, 62). Kişi, zamanın içinde yer alarak kendi var oluşunu kanıtlamak ister. “İçerden dıştalık olmaksızın yaşanan

³ Dasein: dünya içinde varlık olarak varoluşu gereği diğerlerinin önüne geçerek “onlar”dan ayrılan “kendisi” olan kişi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

varlık, yuvarlak olabilir ancak” (Bachelard 2008, 332). Zamanın yekpare bir an oluşu, onun yuvarlaklığından kaynaklanır. Yuvarlağın kıskacında sıkışan nesne, varlıkla yokluk arasındadır. Parçalanmaz akış içerisindeki yazgısını, “ben” olgusuyla tamamlamanın mücadelesini verir. Parçalanamaz bir bütün teşkil eden zamanda, insanın akıştaki payını ve mücadelesini Necip Fazıl ise şu şekilde ifade eder:

*“Dün hatıra, yarın hayal, bugün ne?
İki renk arası bir çizgicik pay
Ne devlet zamanı bütünleyene
Ebed bestecisi bir çark ve bir yay”*

(Kısakürek “Saat”, s.277)

Dün, belleğinin kapısını açan kişi için hatıraların mekânıdır. Yarın ise zamanın ardıllığı içindeki geleceğinin düşlemidir. Bugün, dün ve yarını bir araya getiren hatıralar ve hayaller deposudur. Birey sonsuzluğu besteleyen bu üç öğeyi birleştirir, geçmiş ve geleceği “an”da sentezleyebilirse, kendine düşen payı anlamlandırır. Varlıkla yokluk arasındaki yazgısını yaşayan birey, öncesini ve sonrasını kendine mal edebilirse ebediliğe erişir. Bir ardıllık içinde sürekli dönen çark/ dışsal zaman, içine aldığı her şeyi yenilgiye uğratar. Ondan kaçış mümkün değildir. Çünkü “zaman, olayların kesintisiz akışının belli yanlarıyla ilintilidir ve insanlar bu akışın göbeğinde yer aldıkları gibi, bizzat bu sürekli akışın parçasıdır” (Elias 2000, 101) Çünkü zaman dışsal ve içsel olarak bireyi kuşatır:

*“Zaman her yerde ve
Her şeyin içinde”*

(Kısakürek “Zaman”, s.268)

Her şeyin içinde ve döngüsel olan zamanın başını ve sonunu tespit etmek mümkün değildir. O, geçmişi bu güne, bu günü geleceğe taşıyan bütün nesnelere içine sinen/ onları yutan şair için, korkutucu bir tehdit nesnesine de dönüşebilir:

“Zaman korkunç daire; ilk ve son nokta nerde” (Kısakürek “Muhasebe”, s.404)

Bu yok edici ve sınırlayıcı yaratıkla yaşamak, onun değirmeninde öğütülmemek için “kişinin tam bir yaşam ustası olması gerekir.” (Binyazar1969, 600) Çünkü zaman ve dünya bir değirmen misali her şeyi öğütür; “taş sürekli, durmaksızın dön(er), su, hiçbir soluk anına imkân vermeyecek biçimde ak(ar) ve zamanın en güzel simgesi olarak geç(er); geçtikçe ve taşta, dünyanın tüm nesnelere dokunur gibi dokunarak sürüklen(ir.)” (Yalsızuçanlar 2008, 12) Birey, onun dönüşünü durdurma kudretine sahip değildir. O da zamanla birlikte sürüklenir ve onun taşları arasında öğütülmeye mahkûmdur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

*“Değirmen durmadı döndü
Değirmen öğüttü beni;
Hem de gençliğim pahasına”*

(Tarancı “Değirmen”, s.104)

Değirmenin, öğütme işini üstlenmiş etimon sözcük olarak yer aldığı bu ifadelerde kişinin parçalandığı, özünü bulmaya yönelik bir sürece girdiği anlatılmaktadır. Onun taşları arasında, gençlik pahasına olan bu öğütülme, o dönemde anlaşılmaz; ancak geriye dönüp bakıldığında ve içinde bulunulan an değerlendirildiğinde fark edilir. İnsanın öğütülmüş/özüne kavuşmuş halini, “o” an ile “şu” anın farkı verir. Kişideki bu değişim onun başka başka dünyalarda yaşamasına yol açar:

*“Zaman sudan çıkartıp suya daldıran dolap
Bir varlık ve bir yokluk her tasta bir inkılâp”*

(Kısakürek “Zaman”, s.356)

Su yaratılışın ve varlığın özü; yaşamın, ölümün ve değişimin simgesidir. Bir sudan/ yaşamdan çıkıp başka bir suya/ yaşama/ zamana giren insanın olayları ve olguları algılayışı da farklıdır. Çünkü o, suya her girip çıktığında “yaşayan her şey değişir” ilkesine bağlı olarak yeni bir birey görünümünü alır. Bu, zamanın, bünyesinde bulunan eşyayı öğütmesinin bir ürünüdür. Değişen nesne, kendisinde meydana gelen bu değişikliğin farkına bile varmaz; ancak zihinsel bir yolculukta geçmişe yöneldiğinde fark eder. Zaman, değişim ve dönüşümün en bariz göstergesidir. Cahit Sıtkı “Otuz Beş Yaş” şiirinde bu değişimi vurgular:

*“Zamanla nasıl değişiyor insan!
Hangi resmime baksam ben değilim.
Nerde o günler, o şevk, o heyecan?
Bu güler yüzlü adam ben değilim;
Yalandır kaygısız olduğum yalan.”*

(Tarancı “Otuz Beş Yaş”, s.188)

Şair, geçmişe yaptığı yolculukta karşılaştığı benini tanımaz “bu ben değilim” diyerek yaşadığı derin değişikliği ifade eder. O, artık güler yüzlü ve hayatı biraz daha hafife alarak yaşan/neşeli/ güler yüzlü adam değil, kaygılı adımlarla ilerlemeye çalışan kişidir. Zamanın kendisinde oluşturduğu değişimle karşı karşıya kalan birey, “ben”iyle yüzleşir. Değişimi önce resimlerde fark eden kişi bir parça merhamet umarak aynalara yönelir; ancak artık onlar da farklı birini aksettirmektedir:

*“Aynalar bakmayın yüzüme dik dik
İşte yakalandık kelepçelendik
Çıktınız umulmaz anda karşıma*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Başımın tokmağı indi başıma”

(Kısakürek “Aynalar Yolumu Kesti”, s.271)

Birey, ani bir hatırlamayla zamanın kendine yaptıklarının bilincine varır. Geçmişle ve bir ömrüyle amansız mücadeleden elleri kelepçeli olarak yenik çıkar. Umulmadık anda karşılaştığı olaylar kişiyi düşünmeye, yaşamın farkına varmaya ve değişme yöneltir. “Dilthey’a göre insan zihni tarihten ve zamandan bağımsız olma anlamında tek biçimli ve değişmez olamaz. Tersine, zihin de tarih ve zaman içerisinde değişip dönüşür.” (Özlem 1999, 140) Dilthey’in bu felsefi açıklamasını Cahit Sıtkı “Bahar Hikâyesi”nde şiir diliyle ifade eder:

*“Öyle hesapsız coştüğüm olur ki sanırım
Mektepten henüz çıkmışım yaşımda yirmi bir
Kurduğum düşü gerçek etme gücü bendedir
Ama nerde her bahar şaşmadan aldanırım
Bir yaşa geldim ki artık kolay kolay kanmam”*

(Tarancı “Bahar Hikâyesi”, s.194)

Zaman kişinin olgunlaşması için en gerekli şeydir. Bu şiirde de zaman, şairi/ kişiyi olguların farkına vardırarak bir işleve sahiptir. Olgunlaşma sürecine giren bireyin, olay ve olgulara bakış yelpazesi genişler. Bu genişleme kişiliğin/ruhun mekânına oturması ile sonuçlanır. Kişiliğin oturması ve fark etme, Cahit Sıtkı tarafından şu şekilde yansıtılır:

*“Gökyüzünün başka rengi de varmış
Geç fark ettim taşın sert olduğunu
Su insanı boğar ateş yakarmış
Her doğan günün bir dert olduğunu
İnsan bu yaşa gelince anlarmış”*

(Tarancı “Otuz Beş Yaş”, s.188)

Böylece “zaman(ın) insan tecrübesinin bir boyutu olmakla birlikte, bu boyut basit bir fiziki gerçek değil; (..) ancak değişen tecrübelerle öğrenilen bir kavram” (Eroğlu ve Bayrak 1994, 256; aktaran; Şimşek vd. 2007, 13) olduğu anlatılır.

Kişi, uyanık/bilinçli olduğu durumlarda, zamanın içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutuyla karşılaşır. Dışsal süreç, bizden bağımsız olarak var olan objektif süreçtir. “Saat zamanı olarak (bilinen) kronos⁴” (Şimşek vd 2007, 224) zaman dakika, saat, gün, hafta, ay, yıl vb terimlerle tanımlanır ve evrene bağlıdır. Soyutun somutlaştırılması ve doğanın işleyişiyle eş değer; her yerde ve her

⁴Kronos zaman: Kronolojik zaman anlamına gelir. Doğrusal ve ardışık niteliktedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

durumda geçerlidir. İstenilen durumlarda bir gün yirmi üç saate indirilemez. Çünkü o, takvimlerle ölçülen, durmaksızın akan bir süreçtir. Bu süreçte özdek⁵, zamanı etkileyemez:

*“Geçti, geçti mevsimler
Süpürüldü takvimler”*

(Kısakürek “Geçti, Geçti”, s.234)

Zaman, takvim yapraklarıyla ve saat sistemiyle sayılabilen bir kavram halindedir. Bu durumda zamanı belirleyen güneşin hareketleridir. Zaman akışını işaret eden takvimin, “birbiri ardından gelen yaprakları (..) fiziksel akışı (..) belirlemeye yara(r).” (Elias 2000, 27) Süpürmek ortadan kaldırma isteğine yönelik bir eylemdir. Zamanın akışını imgeleyen takvim yapraklarının süpürülmesi, kronolojik anlamda geçmişin bir anlam ifade etmediğinin işaretidir. İnsan, dışsal/ kronolojik zamanı saatle sabitleştirme çabası içerisindedir. Fakat “Saat denen mekanizmalar insanlarca düzenlenmiş olsalar bile bir yönüyle hareketli olayları yani bir fiziksel ilişkiyi temsil ederler.” (Elias 2000, 27) Bu nedenle, saatle zamana hâkim olacağını düşünen kişi yanılır. Çünkü zamanın sahibi olmak bir yana, kendisini onun tik taklarına uydurabilmek için akrep ve yelkovanla yarışa başlar; sadece mücerret bir mefhum olan dışsal zamanı somutlaştırmaktan öteye gidemez. Zaman, kronos boyutunun dışında bir de kairos⁶ /psikolojik boyutuyla mevcuttur. Herkesin kronos/dışsal zamanı eşittir; fakat kişinin ondan tasarrufu oranında değişiklik gösterir. Çünkü zamanı ayarlayan insandır ve zaman, insanla vardır. İnsan, fiziksel varoluşunun ötesinde içsel/ruhsal/ tinselliği bakımından mevcuttur. Bedeniyle doğaya hükmetme gücü olmayan insan, ruhuyla ve maneviyatıyla (anılar, gelenekler ve tarihselliğiyle) zamanın sahibi olma kudretini kendisinde bulur. Bunu da psikolojik olarak başarır, zamanı değere dönüştürür. “Derine boy veren kısa bir ömür”(Vahapzade1992,107)de hayatı bütün renkleriyle yaşamayı başarır.

*“Çocukken haftalar bana asırdı
Derken saat oldu derken saniye”*

(Kısakürek “Zehir”, s.310)

Kişinin psikolojik algısıyla zamanın uğradığı değişimin ifadesi, bir çocuğa hafta bir asır değerindeyken aynı dışsal sürecin yetişkinde bir saniye hükmünde oluşudur. Bu, zamanın tinsel boyutunda kişinin algı değeridir. Kişi, belleğinde zamanı yeniden kurar. Bir oluş çabasındaki birey, geçmişe tutunur. Tutunamayıp

⁵Özdek: Duyularla algılanabilen, ölçülebilen, ağırlığı olan nesne, madde (Türkçe Sözlük, 2005 s.1554)

⁶ Kairos: Zamanı kalite boyutuyla değerlendirmektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

boşlukta kaldığı yerlerde kendisi de yoktur. Çünkü boşluklar zamanda, onun dâhil olamadığı süreçlerdir. Fiziksel bakımdan o süreyi yaşasa da psikolojik olarak nüfuz edemediği bu dilim, kişinin o andaki mevcudiyetsizliğidir:

*“Tam otuz yıl saatim işlemiş ben durmuşum
Gökyüzünden habersiz uçurtma uçurmuşum”*

(Kısakürek “Tam Otuz Yıl”, s.35)

Eylemlerini neden, nerede, kim için yaptığını sorgulamadan gerçekleştiren birey, adeta rüzgâra karşı kürek çeker; yaptıklarının kıymeti yoktur ve sadece bir “saçma” hüviyetinde kalır. Bulunulan girişimler ve bu girişimlerin ölçülebilen zamanda yıllarla ifadesi ne kadar fazla olursa olsun, zamanın kairos boyutunda bir ilerleme kaydedemez. Şair, yukarıdaki mısralarda otuz yıllık süre zarfındaki hesapsız ve sorgusuz eylemlerini değerlendirmesiyle, ilerleyen zamanın aksine sabit kalışını fark eder. Bireydeki bu fark ediş zamanı yaşamaya yönelik bir atılımdır; çünkü o, kendisini “kendinin ve davranışların bilincinde” olanlara hissettirir.

Kişi uyanırken farkında olarak ya da olmayarak zamana dâhil olur, onu kendine dâhil eder; ona hükmeder ya da onun hâkimiyetine girer. Bir de zamanın akışı esnasında insanın bilinçsiz olduğu durumlar vardır. Bu durum, daha çok kişinin uyku halinde olmasıdır. Hayat, bir garip rüyadan ibarettir ve insan bu rüyayı, zamanda yaşamak durumundadır. Rüya, insanın ikinci yaşamıdır. “İç içe iki oda gibi, uyanık hayat ile rüya hali yan yana dururlar... İnsan yapılışının bu iki hali birbirini tamamlayan bir zıt teşkil eder. Tamamlar: çünkü kozmik nizamın ta kendisi olan ritm ancak bu zıtlıkla kabildir. Zıttırlar: çünkü ayrı ayrı kaynaklardan gelirler. Uyanık hayat güneşin adına söylenmiş bir kasidedir; hareket, ihsasların verimleri, düşünce, mantıklı tedai, devam, ibda, değişme hep ordadır.

Uyku ve rüya, gecenin yani kendisini ilgadan hoşlanan bir tamamlılığın çocuklarıdır; unutmalar, ani hatırlamalar, sükûn ve eşyaya temessül, maddenin mutavaatkâr hayatına iştirak, onun tılsımlı mıntıkasında kabildir.” (Tanpınar 1998, 30). Bireyin uyuması, zamanın durması anlamına gelmez. Kişi sadece dışsal zamanı zihinsel melekelerle algılayamaz; fakat başka bir boyutta başka bir zaman kavramını yaşar. Zira hayattan/ dünyadan/ bilinçten kopmak gibi görülen uyku hadisesi başka bir hayata eşik atlamaktan başka bir şey değildir.

Uyku sukut halinde olmaktır. En güzel ya da derin uykular veya en nefis fikirler sükûtun hâkim olduğu anlarda gizlidir. İnsan yalnız/ kendisiyle baş başa kaldığında muhakeme gücü de artar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Benliğini ve evreni, bilinmeyen kişiliğini yaptığı muhakemeye ortaya çıkarmaya çalışır. Düşüncesinde öğüttüğü nesnelere özünü kavrar. Bu öze ulaştıkça da varlığından sıyrılan derviş misali amacına/ muradına erer:

*“Başım sükûtu öğüten
Uçsuz bucaksız değirmen
İçim muradına ermiş
Abasız, postsuz bir derviş”*

(Tanpınar “Ne İçindeyim Zamanın”, s.7)

demek suretiyle nesneye nüfuz ettiğini, onu iyice yaşayıp algıladığını ve onda yok olduğunu belirten şair, abasız, postsuz/ dünya nimetlerinden soyutlanan bir derviş gibi zamanı nerede ve nasıl geçirdiğinin farkına varmadan sessiz, derin yaşar.

Kişi, birinci boyuttaki/ uyanıkkenki hayatının eksiklerini ya da eksik gördüklerini ikinci boyutta yaşayarak kendini tamamlamaya çalışır. Birinci hayatında kendine çizilen kaderin dışına çıkamayan insan, uykuda bu sınırı zorlar. Bilinçaltına itilenler, çeşitli renkler halinde rüyalardan fişkirir. “Rüya irade dışı, kendiliğinden bir ruhsal ürün, doğanın bir sesidir. Kendisini birçok eski yazı biçimlerinde görülen sembeler ve resimler ya da çocukların önemli sözcükler yerine resimler çizerek üretmekten hoşlandıkları karmaşık harfler gibi getirdiğinden, genellikle belirsiz ve anlaşılması güçtür.” (Fordham 1999, 124-125). Bu imgeler, bir şifre gibi çözüldüğünde kişinin psikolojisi, hayatı, düşleri ve hayattan beklentileri saptanabilir. Psikanaliz, insanın ruh halini çözmeye ve ruhsal sorunlarını gidermeye rüyalara çok önem verir; onun geçmişine ve geleceğine dair ipuçları yakalamaya çalışır; fakat “tıp, düşleri hiçbir anlam ve önem taşımayan düpedüz bedensel bir olay diye açıklamakta, bunlara uykuya dalmış ruhsal mekanizmanın bedensel uyarılara verdiği yanıtlar gözüyle bakmaktadır(..) Psikanaliz ise, düşleri yücelterek onları bireyin yaşamında bir anlamı, bir amacı ve yeri bulunan ruhsal olaylar kimliğine kavuştur(ur), düşlerin yadırgatıcılığı, tutarsızlığına takılıp kalma(z) (..); tutarsızlığı yorum için bir önem taşımaz.” (Freud 1996, 64-66) Çünkü dini bir motif olarak da rastlanılan rüya kutsaldır. Hazret-i Peygamber’e nübüvvet verilmeden önce, gördüklerini aynen yaşadığı sadık rüyalar verilir. Hazret-i Yusuf’un hikâyesi bir rüya üzerine başlar. Mısır’a sultan oluşu rüyaların şifresini çözmesiyle gerçekleşir. Ülkenin izleyeceği on dört yıllık politika bir rüyaya sığdırılır.

Rüyada görülen rüya gibi iç içe, kompleks ve zamanın derinleştiği bir mekândır uyku. Zamanda ve mekânda uykuya dalmış olan her şekil/ nesne bir şeylerin rüyasını görerek bilinçaltını yaşama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

arzusundadır. Fakat “ne içindedir zamanın ne de büsbütün dışında”dırlar.

*“Bir garip rüya rengiyle
Uyumuş gibi her şekil
Rüzgârda uçan tüy bile
Benim kadar hafif değil”*

(Tanpınar “Ne İçindeyim Zamanın” s.7)

Birinci boyutuyla “havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti” (Türkçe Sözlük 2005, s.1667) anlamına gelen rüzgârın diğer bir anlamı da “zaman”dır. Bu zaman akıntısına kapılan birey onun sürüklediği yöne savrulur. Bir tüy hafifliğinde, karşı koymaya mecali olmadan uçar. Rüzgâr, onu ne zaman ve nereye bırakırsa orada kalır. Metafor halinde, zamanın içinde ve dışında hayal ile hakikat arasında gidip gelir. Keşfedilmeyi bekleyen benliğini ve hayatın şifrelerini çözmeye çalışır. İradesi dışında katıldığı rüzgârla bazen ahenk içinde ve bazen de gizli bir yarış halinde ilerler.

Sonuç:

Zaman, kronos boyutuyla bireyin karşı koyamayacağı kadar güçlü; kairos boyutuyla onun algısının dışında hareket edemeyecek kadar aciz; fakat sürekli derinleşen kompleks bir sistemdir. Onun kompleks yapısı çift yönlü niteliğinde gizlidir. Bir yönüyle insana bağlı olan zamanda birey, hatırlama, kendisiyle yüzleşme ve bellek yoluyla; hatıralar, an ve hayallerde defalarca doğmak suretiyle onun öğütme çabalarına karşı koyar. Zaman, diğer yönüyle kişiyi kendine bağlayan ve şekillendiren bir kimliğe sahiptir. Birey, bu kimliğiyle var olan zamana çeşitli yollarla dâhil olmaya çalışır; fakat o, bireyi yok kabul ederek akışına devam eder. Bu akış halindeki zamana hükmetmek mümkün değildir. Türk edebiyatında zamanı algılayış biçimleri benzer olan Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek ve Cahit Sıtkı Tarancı zamanı, kendi üsluplarıyla ve çeşitli yollarla ona hükmetmenin ya da tutunmanın yollarını ararlar. Tanpınar, bütün ömrü hatta daha önceki asırları “yekpare bir anda” birleştirerek ve rüyalarda; Cahit Sıtkı hatıralarda “an”ı tekrar tekrar yaşamakta; Necip Fazıl ise daha çok onun doğurgan varlığında kendini bulur.

Zamanın başka bir boyutuyla yaşandığı rüyalarda zaman, derinleşerek bireyi yeni bir oluşuma yöneltir. Bu oluşumda değişmeyen şey, bireyin zamana ve zamanın bireye verdiği karşılıklı değerdir. Zaman, “tırnak içine” alınarak yaşandığı oranda vardır.

İnsan zamanı hangi boyutuyla yaşarsa yaşasın bir varoluş kaygısı taşır. Zamanı fark eden, kendisiyle yüzleşen birey, yaşadığı bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kaygıdan kurtularak özünü ve varoluşunu tamamlama çabası içerisine girer.

KAYNAKÇA

- BACHELARD Gaston (2008). **Uzamnın Poetikası**, (çev: Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları
- BİNYAZAR Adnan (1969). **Zamanı Doldurmak**, Türk Dili Dergisi, C: XIX, S208, s.598-601
- ÇÜÇEN A. Kadir(1997). **Heidegger'de Varlık ve Zaman**, Bursa, Asa kitabevi
- ELİAS Norbert (2000). **Zaman Üzerine**, (çev: Veysel Atayman), İstanbul: Ayrıntı
- FAZIL Necip(2006). **Çile**, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları
- FORDHAM Frieda (1999). **Jung Psikolojisi**, (Türkçesi: Arslan Yalçın), İstanbul: Say Yayınları
- FREUD Sigmund (1996). **Psikanaliz Üzerine**,(Türkçesi: Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınları
- JUNG C.G (1999). **Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi**. (çev: Engin Büyükinal), İstanbul: Say Yayınları
- KAHVECİOĞLU Hüseyin (2008). "Mekânın Üreticisi ve Tüketicisi Olarak Zaman", **Zaman-Mekân** (Yayına Hazırlayan: Ayşe Şentürer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez), İstanbul: Yem Yayın, s. 142-149
- KORKMAZ Ramazan (2008). **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Ankara: Grafiker
- ÖZLEM Doğan (1999). "**Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik**" (19.03.1999'da AÜ İlahiyat Fakültesinde verilen konferans metni), s. 127-145.
- ŞİMŞEK Şerif vd. (2007). **Zaman Yönetimi ve Yönetmel Zamanda Etkinlik**, Ankara: Gazi Kitabevi.
- TANPINAR Ahmet Hamdi (2005). **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**, İstanbul: Dergah Yayınları
- TANPINAR Ahmet Hamdi (1998). **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul: Dergah
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **Şiirler**, İstanbul: Yeditepe
- TARANCI Cahit Sıtkı (2002). **Otuz Beş Yaş**, İstanbul: Can Yayınları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

TÜRKÇE SÖZLÜK (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu

UÇMAN Abdullah(2005). “Rıza Tevfik ve Bergson Üzerine Birkaç Söz”, **Bergson Hakkında Henri Bergson ve Felsefesi**, Konya: Çizgi Kitabevi

UYSAL Ahmet E. (1958). “Türk Edebiyatında Zaman Anlayışları Üzerine Bir Deneme”, **Türk Dili**, C: VII, S80, s.381-391

VAHABZADE Bahtiyar (1992). **Gün Var Bin Aya Değer**, (Akt. Beşaret İsmail), İzmir: Nil Yayınları

YALSIZUÇANLAR Sadık(2008). **Gezgin**, İstanbul: Timaş Yayınları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*